

Василишин С.І.,

к.е.н.,

старший викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ ЗАСОБАМИ СФЕРИ ОБІГУ В СИСТЕМІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті запропоновано концептуальну модель управління оборотними засобами сфери обігу в контексті зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Запропоновано напрями вдосконалення підходів до управління грошовими коштами та дебіторською заборгованістю.

Ключові слова: економічна безпека, оборотні засоби, сфера обігу, грошові кошти, дебіторська заборгованість, управління.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин сільськогосподарське виробництво залишається однією зі стратегічно найважливіших галузей національної економіки і запорукою збереження продовольчої безпеки країни, що зумовлює пошук принципово нових підходів до вирішення питань зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Економічна безпека є складним комплексним явищем і пов'язана із сукупністю інструментів нівелювання загроз внутрішнього та зовнішнього середовища з метою отримання максимального прибутку та мінімізації фінансових ризиків. При цьому серед об'єктів економічної безпеки, що вимагають захисту, ми виокремлюємо юридично-управлінську, ресурсну, інформаційну, технологічно-енергетичну, інвестиційно-інноваційну, кадрово-соціальну, фінансову та екологічну складові.

Значна увага під час управління ресурсною та фінансовою складовими економічної безпеки надається раціональному формуванню та ефективному використанню ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання, чільне місце у складі якого займають оборотні засоби.

Оборотні засоби поруч із необоротними є чинником забезпечення безперервності виробничого та збутового процесів, тому їх структура, розміщення на різних стадіях кругообігу капіталу, джерела формування та рівень забезпеченості ними прямо впливають на ділову активність та фінансовий стан сільськогосподарських підприємств.

Існуюча нині практика управління оборотними засобами сфери обігу в сільському господарстві потребує суттєвого перегляду форм, методів, принципів та інструментів його здійснення, забезпечуючи високий рівень економічної безпеки та фінансової стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління оборотними засобами сільськогосподарських підприємств знаходяться в полі зору наукових інтересів багатьох учених, серед яких Л.М. Анічин, В.Г. Андрійчук, В.П. Бечко, І.А. Бланк, Л.Н. Герасимова, С.В. Герчанівська, І.Ю. Гришова, Л.А. Демчук, М.Я. Дем'яненко, А.Г. Загородній, М.М. Коваленко, М.Ф. Огійчук, О.В. Олійник, М.З. Пізенгольд, А.М. Поддєрьогін, В.Я. Плаксієнко, Г.В. Савицька, П.А. Стецюк, М. Стельмах, О.В. Ульянченко, В.Й. Шиян та ін.

Разом із тим проблематика економічної безпеки також знайшла своє відображення у численних працях вітчизняних науковців, серед яких О.М. Бандурка, А.С. Полянська, Г.В. Козаченко, М.В. Фоміна, Т.М. Гордієнко, В.В. Третяк, В. Крутов, С. Бобров, В.О. Ткач та ін. Ці вчені внесли значний вклад у розвиток понятійно-категоріального апарату, класифікації загроз, складників та компонентів економічної безпеки господарюючих суб'єктів та надали рекомендації щодо її зміцнення в умовах нестабільної економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак комплексний підхід до удосконалення управління оборотними засобами сфери обігу в контексті зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є недостатньо розробленим та вимагає більш глибоких досліджень.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо управління оборотними засобами сфери обігу в системі зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація концепції стратегічного управління господарюючого суб'єкта можлива за умови його стратегічної орієнтованості. Тобто персонал підприємства мислить стратегічно, використовуючи стратегічне планування, що дає можливість розробляти і використовувати комплекс стратегічних планів, а поточна діяльність спрямована на досягнення стратегічних цілей [1].

Одним із найважливіших напрямків побудови та реалізації генеральної стратегії зміцнення економічної безпеки є стратегія управління його матеріальними ресурсами. Вона, на нашу думку, має втілюватися у двох напрямках: управління оборотними засобами та джерелами їх формування. Концептуальну модель реалізації цієї системи управління наведено на рис. 1.

Оборотні засоби у сфері обігу не беруть безпосередньої участі в процесі виробництва, а лише обслуговують його, будучи водночас результатом цього виробництва [2]. Найбільш суттєвими елементами оборотних засобів у сфері обігу є грошові кошти та дебіторська заборгованість.

Найголовнішою складовою забезпечення необхідного рівня абсолютної ліквідності та фінансової стійкості є наявність грошових коштів, які можуть розміщуватися як на поточних рахунках, так і в касах сільськогосподарських підприємств. Із метою встановлення межі готівкових розрахунків між банками та юридичними особами на підприємствах установлюється ліміт залишку готівки у касі, методику розрахунку якого наведено у Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [3].

На етапі реалізації моделі управління оборотними засобами у сфері обігу одним із найважливіших заходів є розраху-

нок середнього залишку грошових коштів. Найбільш широко використовуваною моделлю для цих цілей є модель Баумоля, який трансформував для планування грошових коштів модель EOQ. Математичний алгоритм розрахунку максимального і середнього оптимальних розмірів залишку грошових коштів за моделлю виражений таким чином [25]:

$$ГК_{\text{макс}} = \sqrt{\frac{2 \cdot B_o \cdot ПО_{\text{зо}}}{C_o}}; \quad (1)$$

$$\overline{ГК} = \frac{ГК_{\text{макс}}}{2}, \quad (2)$$

де $ГК_{\text{макс}}$ – оптимальний розмір максимального залишку грошових коштів; $\overline{ГК}$ – оптимальний розмір середнього залишку грошових коштів; B_o – витрати на обслуговування однієї операції поповнення залишку грошових коштів; C_o – середня ставка процентів по короткостроковим фінансовим вкладам, виражена десятковим дробом; $ПО_{\text{зо}}$ – плановий об’єм грошового обороту (сума витрат грошових коштів).

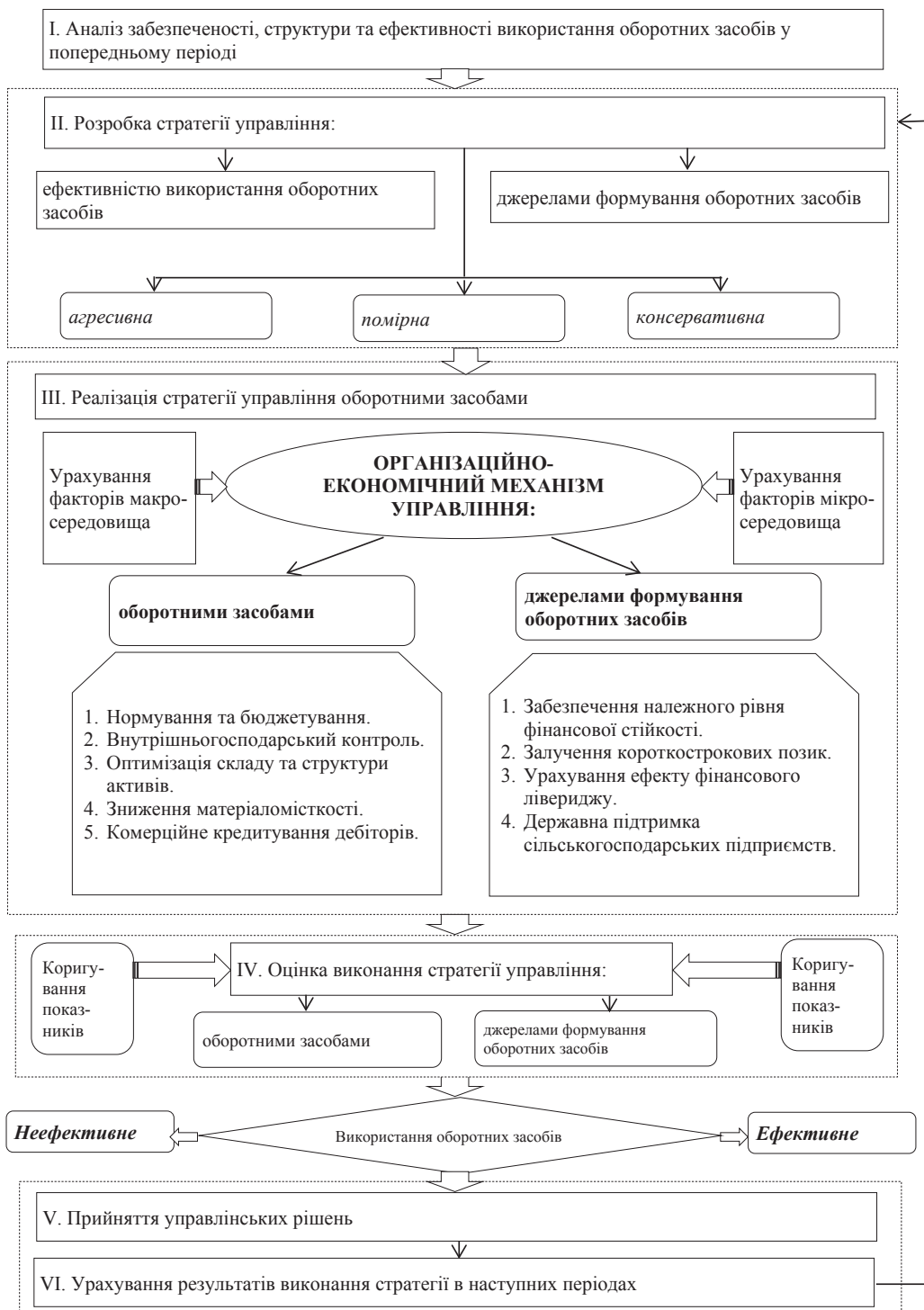

Рис. 1. Концептуальна модель управління оборотними засобами в контексті зміцнення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Джерело: власна розробка

Методика застосування моделі Баумоля апробована нами для трьох типових сільськогосподарських підприємств Харківської області різної спеціалізації та масштабу виробництва (табл. 1).

Зазначимо, що витрати на обслуговування поповнення грошових коштів включають плату за розрахунково-касове обслуговування, установлену банківською установою в середньорічному обчисленні, на підставі середньої кількості операцій із ними за звітний рік. Провівши ці розрахунки, підприємство може на конкретну дату оцінювати залишки своїх грошових коштів та оптимізувати їх згідно із середнім його значенням, що є дуже дієвим важелем забезпечення платоспроможності та ліквідності.

Аналіз практичної діяльності фінансових служб сільськогосподарських підприємств свідчить про вплив на економічну безпеку обсягів дебіторської заборгованості. Більше того, заходи щодо повернення дебіторської заборгованості входять у групу найбільш дієвих важелів підвищення ефективності за рахунок внутрішніх резервів підприємства і можуть швидко принести гарний результат. Повернення заборгованості в короткі терміни – реальна можливість поповнення дефіциту оборотних засобів [4].

Під час дослідження напрямків підвищення ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств постає питання у розробці етапів політики управління дебіторською заборгованістю в єдиному комплексі. На першому етапі фахівцями підприємства має бути проаналізований реальний стан дебіторської заборгованості на конкретну дату. Відобразимо методику здійснення цього аналізу на прикладі досліджуваного підприємства № 3 (табл. 2).

Виділення показника реальної заборгованості дає змогу більш об'єктивно та прозоро оцінювати показники розрахунків підприємства з дебіторами та прогнозувати їх обсяги. На другому етапі визначають можливу суму фінансових ресурсів за комерційним кредитом, які інвестуються в дебіторську заборгованість за формулою [5]:

$$I_{обз} = \frac{OP_k \cdot K_{ц/ц} \cdot (\overline{ПНК} + \overline{ПП})}{360}, \quad (3)$$

де $I_{обз}$ – обсяг необхідних фінансових інвестицій в дебіторську заборгованість; OP_k – плановий об'єм реалізації продукції в кредит; $K_{ц/ц}$ – коефіцієнт співвідношення собівартості та ціни, виражений десятковим дробом; $\overline{ПНК}$ – середній період надання кредиту покупцям у днях; $\overline{ПП}$ – середній період прострочки платежів за наданим кредитом у днях.

Розрахувавши такий показник, підприємство може виявити достатність даних фінансових ресурсів, необхідних для інвестування в дебіторську заборгованість за комерційними кредитами, а у протилежному випадку – коригувати терміни надання кредитів покупцям та обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, наданої у кредит.

На третьому етапі формують параметри системи кредитних умов для покупців та замовників. Спочатку визначаються із строком надання кредиту, який має бути передбачений договором поставки та диференціюватися залежно від обсягів реалізації. Відмітимо, що дуже велике значення має врахування належності продукції до галузі рослинництва чи тваринництва та організаційно-правової форми господарювання покупця. Так, під час реалізації продукції спеціалізованим переробним підприємствам строк комерційного кредиту має бути мінімальним, оскільки в них високі показники швидкості обороту

Таблиця 1

Розрахунок оптимального розміру грошових коштів окремих сільськогосподарських підприємств Харківської області в 2016 р.

Показники	Ум. поз.	Підприємство № 1	Підприємство № 2	Підприємство № 3
Плановий об'єм грошового обороту, тис. грн.	$ПО_{зо}$	2116,0	4850,0	2625,0
Витрати на обслуговування однієї операції поповнення залишку грошових коштів, тис. грн.	B_o	0,5	0,8	0,5
Середньорічна ставка процентів по короткостроковим фінансовим вкладам	C_o	0,18	0,18	0,18
Оптимальний розмір максимального залишку грошових коштів, тис. грн.	$ГК_{max}$	108,4	207,6	120,8
Оптимальний розмір середнього залишку грошових коштів, тис. грн.	$\overline{ГК}$	54,2	103,8	60,4

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 2

Аналіз реального стану дебіторської заборгованості станом на 01.01.2016 р.

Групи дебіторів за строками заборгованості, днів	Сума заборгованості, тис. грн.	Частка, %	Імовірність безнадійних боргів, %	Сума безнадійних боргів, тис. грн.	Реальна дебіторська заборгованість, тис. грн.
До 30	109,8	31,6	1,5	1,6	108,2
30-60	135,9	39,1	5,0	6,8	129,1
60-90	53,2	15,3	12,0	6,4	46,8
90-120	29,2	8,4	21,0	6,1	23,1
120-150	18,4	5,3	43,0	7,9	10,5
Більше 150	1,0	0,3	71,0	0,7	0,3
Всього	347,5	100,0	8,52	29,6	317,9

Джерело: власні розрахунки

капіталу; товарним біржам – не більше 15–20 днів; під час реалізації заготівельним організаціям, кооперативам та іншим сільськогосподарським підприємствам кредитний період має бути значно подовженим.

Обсяги надання продукції в кредит мають бути обґрунтовані питомою вагою конкретного дебітора у загальному обсязі реалізації та фінансовим станом господарюючого суб'єкта. Так, для підприємств із низьким рівнем платоспроможності відволікання значних сум у дебіторську заборгованість на тривалій термін може негативно впливати на фінансовий стан.

Наступним етапом є визначення ефекту від надання знижки, який, на нашу думку, має базуватися на порівнянні доходу при отриманні кредиту та при наданні знижки дебіторам (табл. 3).

Ці розрахунки свідчать, що для досліджуваного підприємства № 3 надання знижки дебіторам є ефективніше в порівнянні з отриманням кредиту на 7,70 грн. на кожну 1 000 грн.

Наступним етапом є розрахунок суми ефекту, отриманої від інвестування коштів у дебіторську заборгованість, за такою формулою [5]:

$$E_{os} = \Pi_{os} - PB_{os} - \Phi B_{os}, \quad (4)$$

де E_{os} – ефект від інвестування коштів у дебіторську заборгованість за розрахунками з покупцями; Π_{os} – додатковий прибуток, отриманий від збільшення об'єму реалізації продукції за рахунок надання комерційного кредиту; PB_{os} – поточні витрати, пов'язані з організацією кредитування дебіторів; ΦB_{os} – фінансові втрати від неповернення боргів покупцями.

На заключному етапі управління дебіторською заборгованістю аналізується доцільність застосування сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості в розрізі конкретних дебіторів. Під рефінансуванням дебіторської заборгованості розуміють її швидке конвертування в грошові кошти чи інші високоліквідні оборотні засоби. Особливо важливим цей етап управління дебіторською заборгованістю є за умов інфляції, оскільки відволікання значних сум оборотних засобів у сферу обігу значно підтримує фінансовий стан господарюючих суб'єктів.

На сьогоднішній день основними формами рефінансування дебіторської заборгованості є: факторинг; векселі, видані покупцям; форфейтинг [5]. Стосовно векселів зазначимо, що їх широко застосовують підприємства, які займаються крупними поставками продукції й які мають високий рівень фінансової дисципліни та перевірені часом ділові взаємовідносини. Однак більшість типових сільськогосподарських підприємств вексельні операції застосовують набагато рідше. Зарубіжна та вітчизняна практика господарювання свідчить, що найбільш ефективною формою рефінансування є факторинг.

Згідно з Цивільним кодексом України, за договором факторингу перша сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за платню, а клієнт відступає або зобов'язується відступити фактору своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [6].

Головними перевагами факторингу є: ліквідація значних сум дебіторської заборгованості як іммобілізованої форми оборотних засобів; покращання фінансово-розрахункової дисципліни; підвищення показників платоспроможності, ліквідності та оборотності оборотних засобів; оптимізація маркетингової діяльності шляхом завоювання нових покупців та ринків; покращання конкурентної позиції підприємств на ринку; посилення важелів контролю оборотних засобів; покращання ділової репутації підприємства та взаємозв'язків із дебіторами.

Схематично операцію факторингу можна зобразити таким чином (рис. 2). На першому етапі укладається договір поставки, а з другого етапу безпосередньо розпочинається процедура факторингу. Сільськогосподарське підприємство звертається до банку з проханням викупити у нього дебіторську заборгованість, надає до банку документи, що підтверджують факт реалізації продукції. Після цього банк (фактор) перевіряє рівень платоспроможності покупця та правомірність здійснення операції купівлі-продажу і виносить рішення про виступ у ролі фактора.

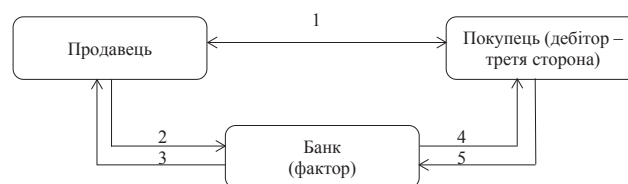

Рис. 2. Схема здійснення операції факторингу

1 – укладання договору купівлі-продажу між сільськогосподарським підприємством та покупцем; 2 – звернення до банку з приводу купівлі прав на стягнення боргу з дебітора; 3 – оплата банком (фактором) вартості угоди купівлі-продажу; 4 – повідомлення банком покупця про здійснення операції факторингу; 5 – оплата вартості дебіторської заборгованості покупцем продукції банку (фактору)

Джерело: узагальнено автором на основі [5–7]

Далі банком оплачується розмір заборгованості в розмірі 60–80% її обсягу, решту банк залишає як забезпечення в разі неповернення боргу. На четвертому етапі банк надсилає покупцю повідомлення про те, що право на заборгованість

Таблиця 3

Порівняння фінансового результату від надання знижки дебіторам та отриманні короткострокового кредиту*

Показники	Надання знижки	Отримання кредиту
Індекс споживчих цін**	1,02	1,02
Коефіцієнт дисконтування	0,98	0,98
Втрати від знижки з кожної 1000 грн., грн.	30,00	-
Втрати від інфляції з кожної 1000 грн., грн.	-	(1000-(1000*0,98)) = 19,61
Дохід від альтернативного вкладення капіталу, грн.	((1000-30)*0,15*0,98) = 142,59	((1000*0,15)*0,98) = 147,00
Витрати на сплату процентів, тис. грн.	-	((1000*0,27)/12) = 22,50
Фінансовий результат, грн.	142,59-30,00=112,59	147,00-22,50-19,61=104,89

*Розмір знижки складає 3%, кредитний ліміт – 30 днів; процентна ставка за користування кредитів складає 27% річних; рентабельність альтернативного вкладення капіталу – 15%.

**Індекс споживчих цін по Україні листопада 2015 р. до попереднього місяця (102,0%).

Джерело: власні розрахунки

переходить до нього. І на п'ятому етапі покупцем оплачується заборгованість за отриману продукцію на користь банку. Таким чином, головна перевага факторингу полягає у миттєвому поповненні оборотних засобів підприємства шляхом забезпечення надходження грошових коштів одразу після факту реалізації продукції, що значно оздоровлює його фінансовий стан.

Висновки. Таким чином, вплив оборотних засобів сфери обігу на стан економічної безпеки сільськогосподарських підприємств за умов ринку є суттєвим. У статті розроблено алгоритм формування та реалізації стратегії управління оборотними засобами сільськогосподарського підприємства у сфері обігу, який урахує їх двояку природу. Запропоновано напрями удосконалення управління грошовими коштами, зокрема шляхом їх моделювання за допомогою моделі Баумоля. Доведено, що кредитна політика стосовно дебіторів є ефективнішим заходом у порівнянні з отриманням короткострокового кредиту, а також розглянуто сучасні форми рефінансування дебіторської заборгованості.

У контексті зміцнення економічної безпеки актуальності за ринкових умов набуває посилення договірних відносин між сільськогосподарськими підприємствами та їх контрагентами. На жаль, нині сільське господарство на відміну від промисловості та торгівлі недостатньо забезпечене фаховими юридичними працівниками, у результаті чого контроль виконання договорів купівлі-продажу є досить слабким та недієвим. Тому в подальшій перспективі одним із заходів зниження обсягів безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості є посилення контролю виконання договорів юридичними та адміністративними методами.

Література:

1. Герчанівська С.В. Стратегічне управління як механізм забезпечення ефективного розвитку вітчизняних підприємств / С.В. Герчанівська // Інноваційна економіка. – 2012. – № 1(27). – С. 79–81.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : [підручник] / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
3. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене Постановою НБУ від 15.12.2004 р. № 637

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1092.45.6&nobreak=1>.

4. Герасимова Л.Н. Управление ненормируемыми оборотными средствами / Л.Н. Герасимова // Аграрная наука. – 2005. – № 8. – С. 13–17.
5. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : [учебный курс] / И.А. Бланк. – К. : Эльга ; Ника-Центр, 2004. – 656 с.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
7. Стельмах М. Факторинг як форма управління дебіторською заборгованістю підприємства / М. Стельмах // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 32–332.

Василишин С.И. Управление оборотными средствами сферы обращения в системе укрепления экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий

Аннотация. В статье предложена концептуальная модель управления оборотными средствами сферы обращения в контексте укрепления экономической безопасности сельскохозяйственного предприятия. Предложены направления совершенствования подходов к управлению денежными средствами и дебиторской задолженностью.

Ключевые слова: экономическая безопасность, оборотные средства, сфера обращения, денежные средства, дебиторская задолженность, управление.

Vasylyshyn S.I. Circulating assets management of the turnover sphere in the system of economic security strengthening of agricultural enterprises

Summary. The conceptual model of circulating assets management of the turnover sphere in the context of economic security strengthening of an agricultural enterprise is offered in the article. The tendencies to improve the approaches as to monetary funds and accounts receivable are proposed.

Keywords: economic security, circulating assets, turnover sphere, monetary funds, accounts receivable, management.